

Maria Teresa Ferrer i Mallol*

La moreria de Xàtiva
(segles XIV-XV)

* Institució Milà i Fontanals, CSIC.

DESPRÉS DE LA CONQUESTA DE XÀTIVA PER JAUME I, L'ANY 1244, LA POBLACIÓ musulmana que romangué a la ciutat sota domini cristià fou relegada a un raval extramurs, situat a l'oest del nucli urbà. Jaume I regulà la nova aljama sarraïna l'any 1252: el seu govern, les condicions d'ús de les terres, cases, botigues i obradors, els impostos etc, i posà tots els seus membres sota el guiatge reial.¹

El futur de l'aljama semblava ben establert i no l'afectà la gran revolta sarraïna de 1276-1277.² En canvi, sí que ho va fer un esdeveniment que fins ara era desconegut: una incursió dels genets granadins que, al començament del 1287, arribà fins a Xàtiva. La major part dels habitants de la moreria, de manera voluntària o forçada, van seguir els genets en la seva retirada cap a Granada i, seguidament, els cristians van saquejar les cases del raval.³ Incursions similars, acompanyades de fugides de moros valencians, es van repetir l'any 1304, el 1331 i el 1332 a les comarques d'Alcoi, Alacant, Elx i Oriola, com si hi hagués una certa planificació de les fugides per part de Granada.⁴

A causa de la fuga de gran part dels seus habi-

tants i del saqueig cristià, la moreria quedà despoblada; fins i tot els que no havien fugit sembla que van abandonar les cases. Començà llavors la tasca de repoblar-la, per a la qual cosa el rei Alfons adoptà diverses mesures: 1) manà als seus oficials que guardessin les cases dels moros que no havien marxat i que miressin de recuperar els seus béns; 2) concedí salconduit a tots els sarraïns que anessin a poblar el raval, tant els que n'havien fugit, si volien tornar-hi, com els d'altres procedències, i oferí de concedir-los cases, horts i altres béns a cens i tribut; 3) nomenà cadí de Xàtiva un sarraí anomenat Torrentí, amb l'encàrrec de coordinar i promoure la repoblació de la moreria.

L'operació de repoblament durà uns quants anys. Per l'octubre de 1287, un tal Goter González conduïa sarraïns a Xàtiva per a repoblar el raval; pel febrer de 1288 alguns sarraïns ja s'hi havien establert i pel juny el rei els concedí les cases que hi tenien abans.⁵ L'any 1292 Jaume II encara incentivava la població de la moreria de Xàtiva i de les altres moreries valencianes

¶ ¹M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas y documentación complementaria*, I (1234-1372), Anúbar, Saragossa, 1991, doc. 11, que indica les edicions anteriors. Sobre l'època precedent a la conquesta cfr. M. J. RUBIERA; M. DE EPALZA, *Xàtiva musulmana (segles VIII-XIII)*, Ajuntament de Xàtiva, Xàtiva, 1987. ¶ ²Sobre la revolta, F. SOLDEVILA, *Pere el Gran. Primera part. L'infant*, III, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1956, pp. 406-414 i *Segona part. El regnat fins a l'any 1282*, IEC, Barcelona, 1962, pp. 5-51. ¶ ³M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, I, doc. 100, 103. ¶ ⁴M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, CSIC. Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1988, pp. 84-90 i 127-13. ¶ ⁵R. GALLOFRE, *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1968, doc. 604, 719, 722, 849, 890, 1029, 1155, 1156. M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, I, doc. 100, 103.

i, fins i tot, autoritzava el batlle general del regne de València, Bernat de Clapers, a fer préstecs als sarraïns que hi tornessin. El 1295 concedia una franquícia de tributs durant tres anys per a afavorir-ne el poblament i encara el 1311 un grup de sarraïns es dirigia des de Granada a Xàtiva, per establir-s'hi, però foren presos al camí per uns peons i portats finalment a Eivissa, després d'ésser venuts com a captius.⁶ També el càstig dels culpables del barreig de la moreria s'allargà molt de temps. L'any 1300 Jaume Miralles, de Xàtiva, composà per 1.200 sous de València el delictes d'haver tret del raval pasta de paper i altres béns.⁷

Durant el segle XIV la moreria de Xàtiva experimentà un gran creixement i no hi va haver cap nova fractura greu de la convivència fins al 1386, malgrat els recels dels cristians, que consideraven els moros com a gent sotmesa només en aparença i aliada potencial de qualsevol enemic, especialment dels procedents de l'estat islàmic de Granada.

El recel cristià no era pas sempre del tot injustificat. Durant la primavera de 1304, l'estada a Xàtiva de la companyia mercenària marroquina d'Alabbàs Abenrahó, al servei de Jaume II en la guerra contra Castella, havia causat una gran inquietud entre els cristians de la ciutat, que veien desfilar de dos-cents a tres-cents sarraïns diaris vinguts de tots els llocs del regne per a parlar amb aquest cabdill i fer-li regals i mostres d'acatament. Els temors es veieren confirmats a la tardor del mateix any 1304, amb la participació d'Alabbàs, que ja havia sortit del servei de Jaume II, en una incursió dels genets de Granada per les terres meridionals valencianes, que trobà molt de suport entre els sarraïns, molts dels quals els van seguir en la retirada cap a Granada.⁸

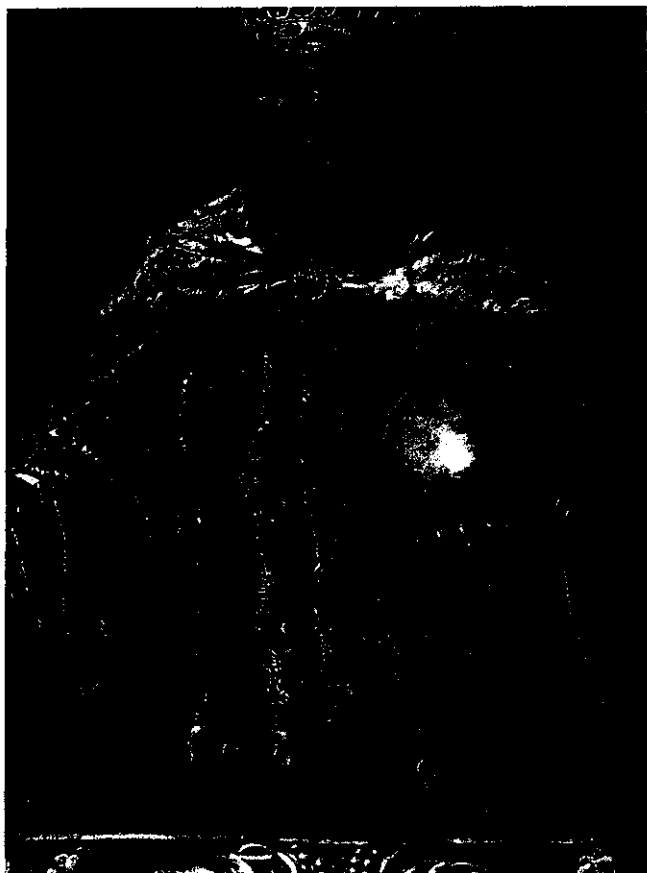
És comprensible, doncs, que l'any 1329, amb motiu de la croada empresa per Alfons el Benigne contra Granada, els oficials de Xàtiva procedissin a prendre rehenes, dones i nens, dels moros del

raval, tal com es feia sovint, per tal d'impedir la connivència amb els granadins, si feien una incursió fins a la ciutat. En aquesta ocasió, el rei desaprova la iniciativa, presa sense coneixement del batlle, encara que reconegué que era ben intencionada. Els anys 1337-1345 foren difícils també per als sarraïns valencians, ja que els cristians temien un aixecament combinat amb un atac benimerí i els acusaven de conspirar amb els països islàmics. Un dels acusats fou Alí al-Azraq, un sarraí de Xàtiva que, segons es deia, s'havia fet vassall del rei de Bugia i havia portat mercaderies prohibides a l'enemic, a més d'haver intrigat contra el cadí de Xàtiva.⁹

A la segona meitat del segle fou convicció popular que els sarraïns col·laboraven amb els collerats, és a dir, amb els saltejadors que captivaven cristians i els portaven a Granada, i aquest convenciment sovint causà incidents entre cristians i sarraïns. L'any 1369 i novament el 1376, Pere el Cerimoniós es veié obligat a obrir una enquesta contra els sarraïns de Xàtiva, per tal d'estudiar si les acusacions de col·laboració amb els collerats tenien cap fonament, però recomanà als seus oficials la protecció dels moros, si els cristians intentaven atacar-los.¹⁰

L'atac es produí, finalment, pel febrer de 1386. Els cristians assaltaren la moreria, de nits i a mà armada, amb el resultat de morts i ferits, a més dels robatoris que eren consubstancials a aquestes explosions d'odi. El rei procurà tranquil·litzar els moros perquè no marxessin a un altre lloc. L'aljama ja havia perdut pobladors arran de l'enquesta judicial del 1376 i es temia que l'avalot no pogués desencadenar una dispersió de la població molt més grossa. Pere el Cerimoniós prometé castigar els culpables i aplicar mesures perquè l'atac no es tornés a repetir. Malgrat que un mes després, el 15 de març, el rei manà sobreseure el procés contra els homes de Xàtiva per l'avalot, consta que pel

¶⁶M. T. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV*, CSIC, Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1987, p. 208 i doc. 13, i ACA, C, reg. 95, f. 91 r. (1292, juliol, 23) i reg. 194, f. 159 r. (1295, juliol, 10). ¶⁷J. M. MADURELL I MARIMON, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, 2 vols., Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1972, doc. 11. ¶⁸M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, pp. 20 i 81-90. ¶⁹M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, pp. 30 i 41. ¶¹⁰M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 24 i doc. 109. ACA, C, reg. 930 ff. 46 v.-47 r. Els moros demanaren un guiatge el 4 de febrer de 1377.

Retrat d'Alfons II. Palau de la Generalitat, València.

Retrat de Pere IV el Cerimoniós. Palau de la Generalitat, València.

juliol de l'any següent un hostaler de Xàtiva anomenat Magarola ja havia estat inculpat d'èsser un dels principals instigadors del motí, a més de culpable de ferides greus a un moro col·lector de rendes reials a Xàtiva.¹¹

En els últims anys del segle XIV, les dues croades contra Barbaria (1397-1398 i 1399), organitzades com a represàlia pel saqueig de Torreblanca per pirates d'aquella procedència, tornaren a provocar greus aldarulls contra els sarraïns, tant a causa de la predicació de la croada com a causa de la congregació o del pas dels soldats que pensaven enrolar-se en l'armada. El mes d'agost de 1397 es temien atacs contra les moreries. Els temors esde-

vingueren realitat a Xàtiva el mes d'abril de 1398, quan un grup d'homes enrolats en la croada van causar morts i ferits entre els habitants de la moreria. No tenim notícia de cap més atac a la moreria de Xàtiva, ja que l'any 1455, quan es produí l'avalot contra la de València, n'hi hagué un intent, però sembla que no arribà a concretar-se.¹²

Quant a demografia, se sap que era la moreria més poblada de tot el Regne de València. L'any 1424 tenia 425 cases i obradors, que van disminuir fins a 382 el 1493; remuntaren novament a 470 l'any 1511, però a causa de les Germanies, que van tenir un marcat caràcter antiislàmic, van tornar a minvar i el 1528 la xifra es reduïa a 116.¹³

¶ ¹¹M. T. FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XV*, doc. 137-140 i 145 i pp. 24-25. ¶ ¹²M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, pp. 26-27 i doc. 181. Cfr. sobre la croada l'estudi recent d'A. DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva trecentista y la reacción cristiana*, CSIC. Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1993. M. del C. BARCELÓ, *Minorías Islámicas. Historia y Dialecto*, Universitat de València, Instituto Hispano-árabe de Cultura, València, 1984, p. 68. ¶ ¹³P. LÓPEZ ELUM, *La población de la morería de Játiva (1493)*, a *Estudios de Historia de Valencia*, Universitat de València, València, 1978, p. 162, i M. del C. BARCELÓ, *Minorías islámicas*, pp. 68-69.

EL GOVERN DE L'ALJAMA

Com en altres comunitats islàmiques valencianes, el govern de l'aljama de Xàtiva estigué en mans del cadí, quatre *adelantats*, l'alamí i el salmedina. L'any 1252 Jaume I concedí als sarraïns de Xàtiva que poguessin escollir el cadí i els quatre *adelantats*. El cadí hauria de jutjar i determinar les causes entre sarraïns; les sentències que dictés amb el consell del salmedina, de l'alamí i d'altres prohoms de l'aljama no podrien ésser apel·lades més que a un altre cadí, segons les seves lleis, i al mateix rei. El rei es reservà el nomenament de l'alamí, que havia de recollir i repartir els tributs entre els membres de l'aljama, i del salmedina, que havia de jutjar els casos menors civils i executar la justícia, llevat de la pena de mort. El salmedina podia nomenar saigs per a auxiliar-lo en la seva tasca i havia de tenir cura de la presó o *alhafiz*, la qual havia d'ésser al raval. Podia retenir com a estipendi la desena part de les calònies que recollís.¹⁴

La veritat és que hem trobat nomenaments de cadis per part del rei. En el cas del nomenament del cadí Faraig de Bellvís, la inobservança del privilegi fou reconeguda pel mateix rei, després que l'aljama se n'hagué queixat. Així i tot, el rei decidí que Faraig continués com a cadí vitalici, però que a la seva mort fossin respectats els privilegis de l'aljama pel que feia

al dret d'elecció. L'aljama tenia motius per a protestar, perquè Faraig acaparava molts càrrecs, entre d'altres el de cadí general, i no residia a Xàtiva.¹⁵ També reclamà el càrrec d'escrivà de la moreria, que solia anar lligat al de cadí. L'any 1365 detenia ambdós càrrecs Çaat Alcafaç i quan el de cadí passà a Faraig de Bellvís, aquest el reclamà. El rei retreia a Çaat que no residís a Xàtiva, però tampoc no ho va fer Faraig quan finalment l'aconseguí. Potser per això el batlle Bernat Roca nomenà un altre escrivà l'any 1377, i Faraig en protestà.¹⁶

Els càrrecs rectors de l'aljama gaudien de franquícia d'impostos i això era, a vegades, motiu d'enveja i ressentiment. Per exemple, l'any 1323 l'aljama demanà al rei que fes contribuir en el pagament de les quèsties i peites el cadí Mahomat Açaba. Suposem que, quan tothom havia hagut d'afrontar les quatoses demandes per a l'expedició a Sardenya, les immunitats devien ésser molt mal vistes. Algun cadí no en tingué prou i aconseguí que la franquícia fos vitalícia quan es va fer vell i no podia regir el càrrec: és el cas d'Alí Çaba o Sabba.¹⁷

Pel que fa a l'alamí, a més de les funcions que

Cadis de Xàtiva del 1261 al 1460

1261 Mahomet Almorellí	1365 Faraig de Bellvís, menescal de la casa reial
1287 Torrentí	1377 Ovecar de Bellvís, fill de Faraig
1321 Alí Abencorculla	1386 Hiyahie Alquiteni
1323 Mahomat Açaba	1389 Alí de Bellvís, fill d'Ovecar
1338 Hubaquer Abencasin	1391 Fat Alhaig
1337 Hamet Taraçoni	1397 Axer Altamba i Yaye Alquiteni
1349 Alí Sabba	1420-1433 Axer Benyahie Alcamba
1357 Azmet Açaba	1426 i 1432 Çot Metli
1360 Abraham Benxoà	1458 Jucef Benaxer Alcamba, lloctinent Alí Coret
1365 Çaat Alcafaç, lloctinent Alí Çabach o Sabba	1460 Yucef Abennaxer ¹⁸

¶ ¹⁴M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. ¶ ¹⁵ACA, C, reg. 736, ff. 166 v.-168 r. (1368, maig, 1). Cfr. també J. BOSWELL, *The Royal Treasure: Muslim Communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth Century*, Yale University Press, New Haven-Londres, 1977, pp. 85-86 i 498-499. M. V. FEBRER ROMAGUERA, «Los Bellvís: una dinastía mudéjar de alcaides generales de Valencia, Aragón y Principado de Cataluña», *Actas del III Simposio Internacional de Mudejarismo* (1984) 2, Instituto de Estudios Turolenses, Terol, 1986, p. 281. ¶ ¹⁶ACA, C, reg. 1209, f. 106 v. (1365, maig, 11) i reg. 789, f. 171 r. (1377, febrer, 13). ¶ ¹⁷ACA, C, reg. 247, ff. 237 v.-238 r. (1323, març, 6), reg. 829, ff. 9 v.-10 r. i reg. 939, ff. 248 v.-249 r. (1382, juny, 3 i juliol, 14). ¶ ¹⁸Per a Mahomet Almorellí i Torrentí cfr. M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 32 i 100; per a Alí Abencorculla, Mahomat Açaba i Hubaquer Abencasin, cfr. ACA, C, reg. 171, f. 176 r.-v. (1321, febrer, 27), reg. 247, ff. 237 v.-238 r. (1323, març, 6) i reg. 865, f. 140 r. (1338, novembre, 20) respectivament; per a Hamet Taraçoni,

Carrer de Sant Roc, abans 'major del raval'. Moreria de Xàtiva.

hem ressenyat, exercia també dins la moreria la vigilància de pesos i mesures, funció que resultà molt conflictiva perquè el mostassaf cristià pretenia que era a ell a qui corresponia. El fet suscità les protestes

de l'aljama l'any 1386 i el 1428, moment en el qual s'inicià un plet que encara no s'havia clos l'any 1481.¹⁹

La jurisdicció reial a l'aljama l'exercia un oficial cristià, el batlle, encarregat també de protegir-la.

LA MORERIA

La carta de població de 1252 havia establert els límits de la moreria al raval extramurs: des de la paret del fossat de la muralla fins a la paret de la Xerea (l'actual plaça Picadero), i de la Costa fins al carrer major del raval, que hom identifica amb el carrer Sant Roc del Raval.²⁰ Més tard, segurament

cfr. M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Los Bellvís*, p. 282.; per a Ali Sabba cfr. ACA, C, reg. 959, f. 65 r.-v. (1349, juliol, 13); per a Azmet Açaba, cfr. A. DOMINGO I GRABIEL, *La criminalitat entre els sarraïns de la Corona d'Aragó en el segle XIV*, tesi doctoral inèdita, doc. 800; per a Abraham Benxoa, cfr. M. del C. BARCELÓ, *Minorías islámicas*, p. 62.; per a Çaat Alcafaç, Faraig de Bellvís, Ovecar de Bellvís i Alf de Bellvís, cfr. ACA, C, reg. 1204, f. 86 v., reg. 1209, f. 106 v. i reg. 1210, f. 159 r. (1365, abril, 24, maig, 11 i juliol, 17), J. BOSWELL, *The Royal Treasure*, pp. 47-48 i M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Los Bellvís*, pp. 281-282; per a Hiyahie Alquiteni i Fat Alhaig, cfr. M. V. FEBRER ROMAGUERA, «La organización judicial de las aljamas mudéjares valencianas y la "suna e xara"», *Crónica del XIII Congreso Nacional de cronistas de España y XVI Asamblea de cronistas oficiales del reino de Valencia*, València, 1988, pp. 201 i 209. Pel que fa a Axer Alcamba i Yaye Alquiteni, substituïren Alí de Bellvís quan fou expulsat del càrrec pels sarraïns de Xàtiva, però el rei Martí manà que l'hi tornessin: ACA, C, reg. 2223, ff. 33 v.-34 r. (1397, desembre, 22) i reg. 2117, f. 14 r.-v. (1398, febrer, 19); per a Axer Benyahie Alcamba, Çot Metlí, Jucef Benaxer Alcamba i Yucef Abennaxer, cfr. M. V. FEBRER ROMAGUERA, *La organización judicial*, p. 197 i M. del C. BARCELÓ, *Minorías islámicas*, p. 62. ¶¹⁹ACA, C, reg. 850, f. 47 r. (1386, novembre, 15). M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia in the Age of Fernando and Isabel. Between Coexistence and Crusade*, University of California Press, Berkeley, 1991, p. 2. ¶²⁰M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. Per a la identificació del solar de la moreria, M. GONZÁLEZ BALDOVÍ, «Els banys àrabs de Xàtiva i els seus ravals», dins *Baños árabes en el País Valenciano*, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1989, pp. 135-138.

Cementiri de la moreria de Xàtiva, al camí de la Bola.

després de la despoblació de la moreria l'any 1287, aquest espai es reduí i perdé el sector situat a tocar de la muralla de la vila.

El rei concedí a l'aljama les cases del raval, les places, les mesquites i els cementiris, i retingué només la carnisseria, la tintoreria, els banys, els forns i els obradors. Autoritzà, a més, els moradors del raval a vendre les cases, les terres i altres béns que hi tinguessin a altres sarraïns, però no a cristians.

La moreria havia d'ésser només per als sarraïns. Cap cristià no hi podia viure, però aviat la norma topà amb els drets dels conversos. La carta de població de 1252 havia establert que, si algun sarraí es feia cristià, podria conservar tots els béns mobles i parament de casa, però les heretats passarien al rei, que les podria donar a sarraïns, no a cristians. Més tard, Jaume II acceptà que els conversos poguessin conservar tots els béns, tal com

l'Església ho preconitzava, a fi que no resultessin perjudicats econòmicament per la conversió i això no els en fes desistir, però sorgí llavors el problema de la convivència entre cristians i sarraïns dins de la moreria. L'any 1312, Jaume II manà que els cristians que hi tenien cases i horts fossin obligats a vendre-les al preu taxat pel batlle general i el mateix manà el 1314 respecte a onze conversos que continuaven vivint a les seves cases del raval. Hi havia conversos, a més, que entraven de nits a la moreria escalant la paret o passant per algun forat i molestaven els seus ex-correligionaris. Jaume II manà que fossin fustigats per la ciutat per aquest motiu i perquè es posaven en perill de retornar al ritus islàmic.²¹

Els cristians tenien un accés limitat a la moreria. Cap cristià no podia entrar en una casa sarraïna per a fer penyores, per exemple, si no anava acompanyat de l'alamí, però no pas sempre respec-

¶ ²¹M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. M. T. FERRER, *Els sarraïns*, pp. 4-5, 68-69 i doc. 18. Cfr. també ACA, C, cr Jaume II, caixa 36, núm. 4494.

Restes dels banys àrabs procedents del carrer Montcada de Xàtiva. Museu de l'Almodí.

taven l'ordre. Així, a la darrereria del 1315 l'aljama de Xàtiva es va queixar perquè Berenguer de Fluvià hi havia entrat violentament diverses vegades, de nits i de dia, acompanyat d'altres cristians, quan buscava una esclava sarraïna que li havia fugit i que ell creia que s'hi havia refugiat.²² Per evitar problemes amb cristians que s'introduïssin furtivament a la moreria, Pere el Cerimoniós concedí, l'any 1382, que el batlle pogués organitzar escamots de guàrdia que fessin rondes per la moreria i pel call jueu per descobrir si hi havia cristians dins d'ambdós recintes. El batlle estava autoritzat a jutjar els intrusos i a prendre'ls les armes.²³

La prohibició d'entrar a la moreria també regia per als oficials cristians. L'any 1414, el justícia de Xàtiva hi entrà de nits, acompanyat per quinze o vint homes armats —segons ell, a instància del procurador fiscal de l'inquisidor—, i el batlle general

del Regne de València, Joan Mercader, li imposà una multa de 2.000 florins d'or i se'n queixà, a més, al rei, perquè aquell havia posat en perill la moreria i havia envaït la seva jurisdicció. Cap al 1490, els oficials del governador del regne que havien anat a la moreria a inventariar els béns dels deutors moros i prendre'ls penyores, havien molestat les dones i robat les seves pertinences. També en aquesta ocasió Ferran II manà que cap oficial no entrés a la moreria sense la presència del batlle.²⁴

Mesquita i cementiri

Durant els segles XIV i XV la moreria disposà, sembla, d'una sola mesquita i d'un cementiri fora de la tanca del raval. L'any 1273 Jaume I havia concedit franquícia d'impostos per a vuit obradors que l'aljama construï a tocar del cementiri, a fi que el benefici servís per al manteniment de la mesquita. Aquest mateix rei atorgà també que fossin francs

¶ ²²M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. ACA, C, reg. 159, ff. 171 v.-172 r. (1315, desembre, 18). Sobre aquesta qüestió, que s'allargà encara un parell d'anys, cfr. M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, pp. 18-19 i doc. 46. ¶ ²³ACA, C, reg. 1102, f. 173 r.-v. (1382, maig, 7). ¶ ²⁴ACA, C, cf Ferran I, núm. 755 (1414, juny, 14) i M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, p. 25.

d'impostos els dos sabasalans i el muetzi que cridava a l'oració.²⁵

Malgrat que Jaume I, en la carta de poblament de 1252, havia concedit que els sabasalans poguessin ensenyar els nens i cridar a l'oració o salà, Jaume II, pressionat per la Santa Seu, que no volia que en terres cristianes el nom de Mahoma fos invocat públicament, prohibí, l'any 1318, la crida de la salà. El càstig previst contra els infractors era la pena de mort, que contradeïa la política de tolerància seguida pels nostres reis fins llavors. Fou precisament a Xàtiva on, l'any 1322, el rei decidí fer un càstig exemplar en la persona d'Abdal·là Abenxando que, malgrat la prohibició, havia proclamat en veu alta el nom de Mahoma i, per tant, manà que fos condemnat a mort. Al cap d'un quant temps, l'any 1357, l'aljama de Xàtiva aconseguí permís per a tornar a cantar la salà en veu baixa i en un lloc baix, és a dir, no des del minaret, a canvi d'un donatiu de 500 sous.²⁶

El bany

El bany era un element fonamental en una ciutat musulmana per les seves connotacions religioses; el bany era indispensable per a les ablucions rituals de purificació, a banda de la utilitat higiènica. El de la moreria de Xàtiva era situat fora de la tanca del raval. Ja hem dit que era monopoli de la corona, que s'havia compromès, el 1252, a no arrendar-lo a cristians ni a jueus. Això no obstant, l'any 1297 fou establert en emfiteusi, contra pagament d'un cens anual de 300 sous, al cristià Joan d'Aliaga, amb l'obligació de reparar-lo. Potser per assegurar un rendiment adequat a la inversió feta, l'any 1311 Jaume II manà que els sarraïns i les sarraïnes de la moreria de Xàtiva es banyessin en els banys reials de la moreria i no en cap més bany de la vila. Més tard, fou arren-

dat anualment, sempre a musulmans, per quantitats altes, que oscil·laven entre els 560 i els 1.400 sous. Per això la corona es resistí a cedir el bany a l'aljama, com ho havia fet en altres llocs. L'any 1488 encara es volia millorar-ne el rendiment donant-hi accés als jueus, però, després de manar als moros que ho permetessin, finalment Ferran II decidí prohibir tot contacte entre jueus i moros als banys.²⁷

L'alfòndec

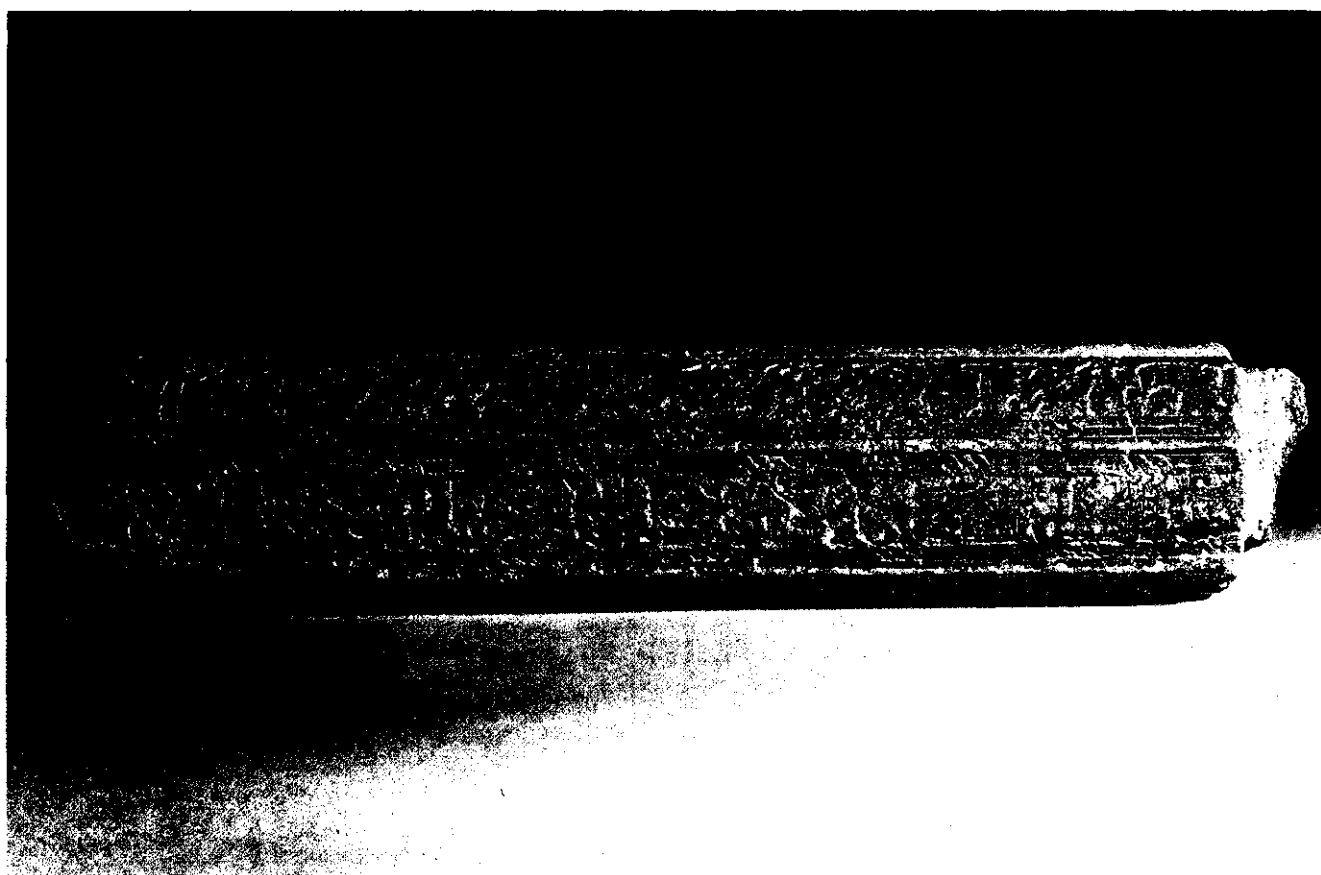
Els sarraïns, quan viatjaven, havien de pernотar en hostals o alfòndecs reservats per a ells. L'alfòndec servia, a més, de magatzem de les mercaderies que portaven els viatgers i sovint també de casa de joc i de bordell, ja que les prostitutes solien llogar-hi habitacions. A banda d'això, tenia un espai destinat a botigues, que s'arrendaven. L'alfòndec de la moreria de Xàtiva rendia, entre els anys 1410 i 1413, 800 sous anuals, mentre que a la darrerria del segle en produí menys, entre 30 i 183 sous, perquè era en mal estat i calia restaurar-lo, i també perquè el joc havia estat prohibit. A vegades era arrendat per cristians i això podia comportar problemes: l'any 1495 l'aljama es queixà perquè l'esposa de l'arrendador cristià anava vestida deshonestament i temptava els joves musulmans. D'altra banda, alguns joves cristians havien entrat d'amagat a l'alfòndec i havien passat la nit a la moreria.²⁸

El mercat o assoc

La carta de població de 1252 havia autoritzat els moros de Xàtiva a fer mercat cada divendres a la plaça de Sant Miquel i havia garantit la seguretat de qualsevol mercader sarraí o altre que anés al raval, mentre pagués el peatge i altres drets del rei. El pes reial, que es recaptava al mercat, era un dels ingressos importants que el rei percebia de la moreria: 480 sous anuals entre els anys 1410 i 1413.²⁹

¶ ²⁵M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 49. Els sarraïns havien perdut tant aquest privilegi com la carta de població i, com que no podien demostrar la franquícia, l'any 1301 el batlle general de València els demanava 3 sous i 4 diners per cadascun dels obradors del cementiri i la mateixa quantitat, equivalent al besant, als sabasalans. Però Jaume II, a qui van acudir, va decidir que, malgrat tot, els fos respectada la franquícia: ACA, C, reg. 120, f. 185 v. (1301, desembre, 26). ¶ ²⁶M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. M. T. FERRER, *Els sarraïns*, pp. 87-91, doc. 27. J. BOSWELL, *The Royal Treasure*, pp. 264-265. ¶ ²⁷ACA, C, reg. 239, f. 16 r. (1311, gener, 12), M. GONZÁLEZ BALDOVI, *Els banys àrabs de Xàtiva*, i M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, p. 156. ¶ ²⁸E. GUINOT, *El patrimoni reial al País Valencià*, p. 604. M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, p. 156 i ACA, C, reg. 759, f. 77 v. (1371, agost, 27). ¶ ²⁹E. GUINOT, *El patrimoni reial al País Valencià*, p. 604.

Inscripció funerària islàmica. Museu de l'Almodí, Xàtiva.

Les carnisseries

El proveïment de carn morta exigia, segons el ritual islàmic, que hi hagués a la moreria taules de carnisseria. Malgrat que la carta de població les havia definides com a monopoli reial, sembla que per construir una taula nova de carnisseria a la moreria els sarraïns no havien de demanar llicència al rei ni al batlle. L'any 1401 l'aljama renuncià a aquest dret i acordà amb el rei Martí l'Humà que, en interès de tots, el nombre de taules necessàries fos decidit conjuntament pels jurats de l'aljama i pel batlle, i que les taules noves fossin concedides en arrendament a qui oferís més en encant públic. El preu obtingut seria dividit en tres parts: l'una, per al rei i el batlle, i les altres dues, per a l'aljama, que les aplicaria a la compra de les taules existents, a mantenir-les o reduir-ne el nombre o a construir-ne de noves. Les carnisseries havien de pagar de cens al rei un besant per

taula i, a més, per cada cap de moltó, bou o cabra que es matés al raval tres malles; per cap de xai, un diner, i per cap de bou o vaca, sis diners. En conjunt, tenien un rendiment per al rei molt considerable: 1.885 sous, segons el llibre del batlle general de 1410-1413.³⁰

Forns i molins

Dos forns asseguraven el proveïment de pa a la moreria: el forn major i el forn menor. Eren arrendats anualment per la corona, que aconseguia entre 480 i 800 sous pel forn major i entre 360 i 820 pel forn menor. En la carta de poblament de 1252 el rei s'havia compromès a no arrendar-los a cristians ni a jueus. Però a la darrereria del segle XIV molts sarraïns compraven pa en un forn cristià situat vora el portal petit de la moreria. Segurament per això, els arrendadors de l'*òbol*, impost sobre el pa de la moreria, li volien exigir aquesta taxa. L'any 1323, el rei n'havia concedit franquícia als moros

³⁰ACA, C, reg. 2196, ff. 163 r.-164 r. (1401, octubre, 30) i reg. 2199, ff. 73 v.-74 v. (1403, abril, 4). M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11, i E. GUINOT, «El patrimoni reial al País Valencià a inicis del segle XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), p. 604.

del raval de Xàtiva, però potser s'havia reimplantat per a pagar-i algun subsidi al rei.³¹

Quant als molins, Joan I, l'any 1395, disposà que els moros de Xàtiva haguessin de moldre el seu gra en un molí situat a la sèquia, més enllà de la moreria, que havia concedit a un escuder de la reina Violant, Bernat de Puig.³²

Els obradors de paper

La fabricació de paper era l'especialitat més característica dels artesans de la moreria de Xàtiva. Potser per això el molí de paper, construït per Pere el Gran, ocupava una casa de pedra al raval. Era una distinció singular, perquè les altres cases devien ésser de tàpia. En el segle XIII cap sarraí no podia fer paper en tot el Regne de València si no era al raval de Xàtiva, sota pena d'esdevenir esclau, bé que els sarraïns van gaudir de llibertat per a instal·lar-s'hi. Durant molt de temps els paperaires de Xàtiva foren proveïdors exclusius. Potser aprofitant aquest monopoli i per obtenir més marge de benefici van disminuir la qualitat i la grandària del paper, cosa que provocà la protesta del rei Pere el Cerimoniós, que, en manaments adreçats al batlle general els anys 1341 i 1352, fixà les mides del foli i ordenà que la pasta de paper fos de millor qualitat, ja que era tan dolenta que els registres i capbreus es feien malbé. Malgrat tot, des de la segona meitat del segle XIV, el paper italià, de més qualitat, féu molta competència al de Xàtiva. Consta que, durant el segle XIII, el paper fabricat pagava un impost al rei, impost que l'any 1274 fou deixat en tres diners per raima. Cap a la fi del segle XV, el molí de paper de Xàtiva tributava al rei entre 15 i 20 sous anuals, una quantitat petita, que reflecteix, segurament, la pèrdua de pes d'aquesta indústria.³³

La tintoreria i els teixidors

En el segle XIII, Jaume I havia donat facilitats perquè els seders sarraïns s'instal·lessin a Xàtiva. Dos segles després s'hi continuava teixint seda, puix que l'any 1423 la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim, en reclamava. També s'hi treballava el fil, i la tintoreria del raval tenia una activitat notable. Era monopoli reial i s'arrendava per uns 480 sous anuals, al començament del segle XV, i per 90 a la fi de la centúria. A la darrerria del segle XIV alguns sarraïns s'escapolien del monopoli i tenyien fora, cosa que Pere el Cerimoniós prohibí sota pena de 60 sous als infractors, ja que feia baixar el rendiment de la tintoreria.³⁴

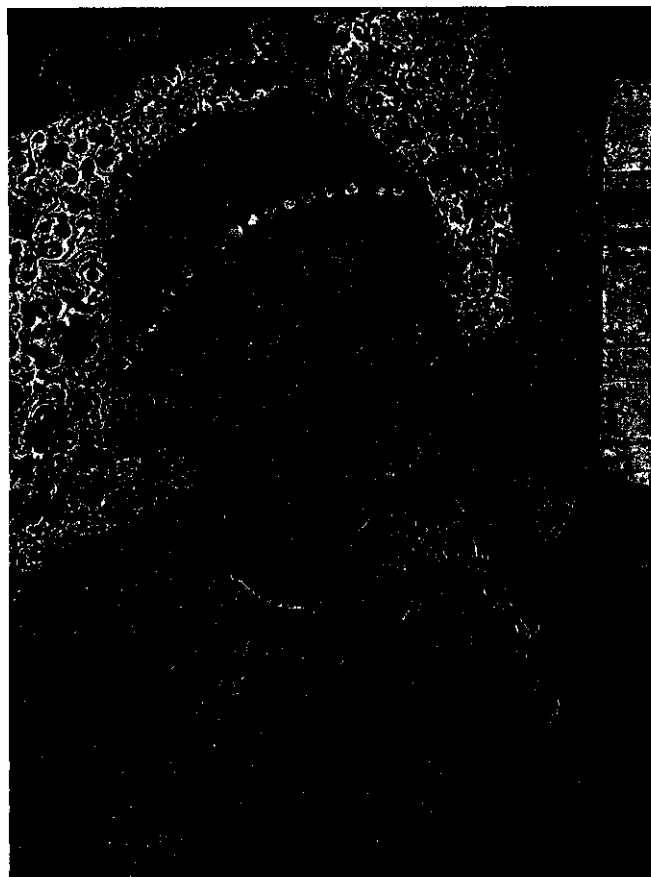
La saboneria

Tant a Lleida com a Xàtiva la fabricació de sabó estigué sovint en mans sarraïnes, que n'arrendaven el monopoli. L'any 1389, un sarraí de Montsó, Faraig Azeytoní, arrendà la saboneria per deu anys. El rei li concedí una ajuda de 100 florins d'or per al desplaçament de Montsó a Xàtiva, que s'havia de descomptar dels 10 florins anuals que havia de pagar al rei per la saboneria. Per tant, equivalia a cedir-la-hi gratuïtament durant els deu anys, cosa que fa pensar que devia ésser un bon especialista. A la fi del segle XV, la saboneria rendia entre 160 i 220 sous anuals.³⁵

Obradors d'albarders, terrissaires, ferrers, etc.

Els obradors de sellers o albarders, sabaters, assaonadors, etc, foren nombrosos a Xàtiva fins al punt de merèixer un capítol a part entre els artesans contribuents. Entre 1410 i 1413 tributaven 440 sous anuals, aproximadament com la tintoreria. Al darrer quart del segle la renda va baixar a 120 sous anuals, bé que els assaonadors contribuïen a part amb deu sous anuals.³⁶

¶ ³¹M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, p. 157; ACA, C, reg. 224, f. 22 v. (1323, juliol, 2) i reg. 825, f. 52 r.-v. i reg. 1453, ff. 151 r.-152 r. (1382, febrer, 15 i juliol, 21): una sentència reial donà la raó a Joan de Magarola en el seu plet amb els arrendadors de l'òbol i l'eximí d'aquest impost perquè determinà que la casa era fora de la moreria. ¶ ³²ACA, C, reg. 1908, ff. 214 v.-215 r. (1395, març, 25). ¶ ³³J. M. MADURELL, *El paper a les terres catalanes*, doc. 2, 5, 6, 10-17. R. I. BURNS, *Societat i documentació en el regne croat de València*, I, Eliseu Climent, València, 1988, pp. 228-242; M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, quadre 8, p. 150, i ACA, C, reg. 177, ff. 50 v.-51 r. (1323, març, 11). ¶ ³⁴J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Archivo de la Corona de Aragón. Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia existente en los registros de la cancellería real*. I. Jaime I el Conquistador, II. Pedro el Grande, Madrid, 1934, I doc. 1460, 1531, 1595, 1632; ACA, C, reg. 1103, f. 185 r. (1383, febrer, 3) i reg. 3166, f. 131 v. (1423, març, 6); E. GUINOT, *El patrimoni reial al País Valencià*, p. 604 i M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, p. 151. ¶ ³⁵ACA, C, reg. 1874, f. 47 r. (1389, novembre, 19). J. MUTGE I VIVES, *L'aljama sarraïna de Lleida a l'Edat Mitjana. Aproximació a la seva història*, CSIC. Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1992, pp. 53-56. i M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, p. 151. ¶ ³⁶E. GUINOT, *El patrimoni reial al País Valencià*, p. 604 i M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, pp. 132 i 151.

Retaule de sant Pere i sant Pau, *detalls*. Església de Sant Pere, Xàtiva.

Pel que fa als terrissaires, són esmentats ja per la carta de poblament, i en el segle XIV tenim notícia també d'algun oller de la moreria de Xàtiva, al qual no anaven bé els negocis. L'any 1493 hi havia deu forns de canterers a la moreria de Xàtiva, tot i que un d'aquests forns no cotitzà el besant perquè devia haver quedat vacant: nou obradors de terrissaires actius són, malgrat tot, una bona xifra.³⁷

Quant al treball del metall, el rei Pere el Cerimoniós distingí amb franquícia d'impostos Mahomet Duzmen, un mestre de ferros de llança que, segons el monarca, l'havia servit molt bé, i sabem que l'any 1493 hi havia, almenys, un calderer.

A la darrereria del segle XV, coincidint amb l'expansió del conreu de la canya de sucre al País Valencià, hi hagué també mestres sucres a la moreria de Xàtiva, com Çahat Flori. També hi devia haver cerers, puix que entre 1410-1413 la corona rebia 102 sous per un dret de la cera que ja no apareix entre els que ingressava a l'últim quart de la centúria. Així mateix, tenim constància de la presència d'espartenyers, esparters, fusters, traginers, pintors, etc.³⁸

Altres professions

Cal mencionar encara entre els veïns notables de la moreria algun metge, com Hamet Hacequia, i nombrosos joglars i joglaresses.³⁹

¶ ³⁷M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. ACA, C, reg. 920, f. 93 r.-v. (1371, març, 5). P. LÓPEZ ELUM, *La población de la morería de Játiva*, p. 169; cal advertir que, per una errada d'impremta o de transcripció, el text publicat diu: «Forus de cauters que pre semblats paguen besant complit» quan hauria de dir: «Forns de canterers que per semblant paguen besant complit». ¶ ³⁸ACA, C, reg. 887, ff. 17 r. i 44 r. (1348, juny, 10 i agost 6). P. LÓPEZ ELUM, *La población de la morería de Játiva*, pp. 165-169. E. GUINOT, *El patrimoni reial al País Valencià*, p. 604 i M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, pp. 134. ¶ ³⁹El 25 de febrer de 1338 obtingué la llicència per exercir a tot el Regne de València, després d'ésser examinat per altres metges: ACA, C, reg. 863, f. 161 r. Cft. L. GARCIA BALLESTER, *Historia social de la Medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, Akal, Madrid, 1976, p. 45. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Mig-aval*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1908-1921, II, doc. 1001. P. LÓPEZ ELUM, *La población de la morería de Játiva*, p. 99, i M. V. FEBRER ROMAGUERA, *La organización judicial*, pp. 201, 209 i 210.

El comerç

La carta de població de 1252 havia garantit sal·lucit a qualsevol mercader sarraí o altre que anés al raval a comerciar, mentre pagués el peatge i altres drets del rei. Al seu torn, els mercaders del raval es veieren afavorits des del 1323 amb la franquícia de lleuda, peatge, pes, mesuratge portatge, passatge i ribatge a tot el regne, llevat dels drets que haguessin de pagar al mercat de la moreria. A l'interior del regne, consta que els paperaires acudien a vendre a València amb regularitat. A l'exterior, sabem els noms d'alguns mercaders que comerciaven amb el Magrib: Çaat Axogorbi, Yahie Alquiceri, Çaat Bocoron, etc.⁴⁰

Activitats agro-pecuàries

Sembla que van tenir un caràcter complementari dins l'economia de l'aljama, orientada més aviat a la producció artesanal. La carta de poblament de 1252 havia establert que les terres havien de pagar el delme de tots els fruits, llevat de les hortalisses. Només tenim constància del rendiment del trull de les olives, entre 30 i 60 sous anuals per al rei, mentre que l'herbatge produïa de 260 a 300 sous anuals. Això vol dir que la ramaderia hi devia ésser prou important.⁴¹

Els impostos

Els sarraïns de la moreria pagaven alguns impostos col·lectius fixos, que després es repartien entre ells, normalment de manera proporcional, segons la riquesa de cadascú: la peita, el *trahut* i la cena, que pujaven a 2.500, 500 i 600 sous, respectivament, a la darrerria del segle XV, tot i que al començament del XIV la cena representava només 200 sous.⁴²

Una altra contribució important era la dels

besants, que el darrer quart del segle XV rendia entre 1.093 i 1.363 sous. Sovint aquesta contribució ha estat usada per a calcular la població musulmana, ja que cada cap de casa havia de pagar un besant, equivalent a tres sous i quatre diners; però cal tenir en compte que, segons la carta de població de 1252, també pagaven besant cadascun dels obradors i dels forns dels terrissaires. Així doncs, si prenem la col·lecta del besant de 1493, els caps de casa de la moreria de Xàtiva no devien ésser 382 sinó 267, cosa que representarien, multiplicant aquesta quantitat pel coeficient 5, 1.335 habitants, en comptes dels 1.910 que resulten si els calculem sobre la base de 382 focs. En efecte, entre obradors i forns de canterers sumaven 115 establiments, una quantitat que indica la gran activitat de la moreria.⁴³

A més d'aquests impostos, el rei rebia les rendes del bany, l'alfòndec, els forns, les carnisseries, la tintoreria i d'un gran nombre d'activitats artesanals que ja hem comentat, i també el dret del pes reial, de la tarquena —que era un impost sobre la prostitució—, de la *debeha*, de les *mealles* i el dret sobre les herències dels moros que morien sense haver fet testament o sense hereus legítims. Des del 1403 la corona renuncià a percebre aquest dret a Xàtiva a canvi d'un impost fix anual de 400 sous, que l'aljama continuava pagant a la darrerria del segle XV.⁴⁴

Entre els impostos extraordinaris, cal mencionar el morabatí o monedatge, que es pagava cada set anys, els subsidis per a les empreses guerreres o per als esdeveniments relacionats amb el rei o la seva família: coronatge, maridatge, heretatge, etc, contribucions que produïen grans dificultats econòmiques a l'aljama.

Per concloure, podem dir que la moreria de Xàtiva era, en els segles XIV-XV, una comunitat d'uns 1.300 a 1.500 habitants, la més important del Regne de València, malgrat que havia hagut de refer-se després de quedar despoblada l'any 1287.

Vivia bàsicament del treball artesanal i del comerç, activitats completades amb rendiments agrícoles, d'horts i olivars principalment, i ramaders.

¶ ⁴⁰M. V. ACA, C. *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. ACA, C, reg. 224, f. 22 v. (1323, juliol, 2). M. T. FERRER, *Els sarraïns*, doc. 29. J. M. MADURELL, *El paper a les terres catalanes*, doc. 12. i ACA, C, reg. 878, f. 211 r. (1345, setembre, 5) i RP, MR, reg. 1715, ff. 65 v.-66 r. (1379), reg. 1717, f. 232 r. (1383). ¶ ⁴¹M. V. FEBRER ROMAGUERA, *Cartas pueblas de las morerías valencianas*, doc. 11. M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, pp. 150-151. ¶ ⁴²CODOIN, xxxix, p. 431; M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, pp. 150-151. ¶ ⁴³P. LÓPEZ ELUM, *La población de la morería de Játiva*, p. 169. L'autor fa notar que molts noms es repeteixen a la llista de besants per cases i a la dels obradors i forns, però no els ha descomptats. ¶ ⁴⁴M. D. MEYERSON, *The Muslims of Valencia*, pp. 150-151 i 163. ACA, C, reg. 2199, ff. 73 v.-74 v. (1403, abril, 4).